

HORVÁTH JÁNOS: ÁRPÁD-KORI LATINNYELVŰ IRODALMUNK STÍLUS-
PROBLÉMÁI CÍMŰ DOKTORI DISSZERTÁCIÓJÁNAK VITÁJA

A Tudományos Minősítő Bizottság 1954. IX. 21-én tartotta meg Horváth János doktori disszertációjának vitáját. A bírálóbizottság elnöke: Marót Károly, titkára: I. Tóth Zoltán volt. A bizottság tagjai: Bóka László, Kardos Tibor, Mészöly Gedeon, Ortutay Gyula, Pais Dezső, Szabolcsi Bence, Tolnai Gábor és Trencsényi Waldapfel Imre voltak.

A doktori disszertáció vitáján három opponensi vélemény hangzott el. A bírálók bár különböző szempontok szerint, de egybehangzóan kiemelték és méltatták a munkának egész tudományosságunk szempontjából lényeges és alapvető megállapításait, eredményeit. *Dománovszky Sándor* a munka legfőbb értékét többek között abban látja, hogy újabbkori történelem-tudományunk belső szövegvizsgálatokra épített kormeghatározó módszereit és eredményeit egy új, értékes elemmel gazdagította: az irodalmi stílus, közelebbről a rimes és ritmikus próza hasonló korhatározó jellegének megvilágításával. *Kniezsa István* lényegében ugyanezt a gondolatot fogalmazta meg, amikor arról beszélt, hogy egy ilyen látszólag esztétikai jellegű vizsgálat, mint amiket Horváth egyes szövegeinken végzett, a tárgyi kutatásokkal karöltve kiválóan alkalmas egyrészt régi szövegeink eredetiségének, ill. hamisítvány voltának megállapítására, másrészt a későbbi interpolációktól való megkülönböztetésére. Szerinte e stílusformák vizsgálata különösen nem szépirodalmi jellegű munkákban egyenesen meglepő eredményeket hozott. Kiderült, hogy Árpád-kori latin emlékeink írói (oklevelek szerkesztői is) irodalmi becsvágyú emberek, sőt kitűnő stiliszták voltak. Ennek alapján, mint mondta, felül kell vizsgálni véleményeinket olyan művekkel kapcsolatban, amelyeknek művészi értékeiről — éppen szerzőik fogyatékos írói képességeire hivatkozva — eddig elmarasztalóan nyilatkoztunk. *Klanczay Tibor* a könyv legjelentősebb érdemének azt tartja, hogy Árpád-kori irodalmunkat az eddigi, főként történeti jellegű kutatások után, irodalomtörténeti módszerrel vizsgálja és hogy minden eddiginél meggyőzőbb képet rajzol a latin nyelvű írott és a magyar nyelvű íratlan irodalom kölcsönhatásáról, dialektikus egységéről, a népköltészetnek a feudális latin nyelvű irodalomra gyakorolt hatásáról. Különösen kiemelte a könyvnek Anonymus-elemzését, amely elveszett középkori népi epikánk formai kérdésének megközelítését is lehetővé tette. Horváth János könyvét úttörő munkának tartja, amely számos nagy jelentőségű eredménye mellett szerinte annak is beszédes tanújele, hogy a legaprólékosabb filológiai munka milyen alapvető elvi fontosságú megállapításokra vezethet s hogy a marxista irodalomtudománynak mennyire szüksége van az egzakt filológiai eljárások felhasználására.

Az opponensek részéről a szerző megállapításaival kapcsolatban a következő kiegészítő megjegyzések, ill. ellenvetések hangzottak el.

DOMANOVSKY SÁNDOR

Nem bírálatként említette, csak inkább nyomatékosan aláhúzta Horváthnak azt a megállapítását, hogy Anonymusnak a népi énekmondókra emlékeztető, stereotip ismétlésekkel tarkított előadása nemcsak a középkorra jellemző típusokban való gondolkodásnak a megnyilvánulása, hanem általában a primitív népi szájhagyomány követelte tradíció átadásának a módja. E tekintetben még a Csáti Demeterre való hivatkozásnál is fontosabbnak tartja a népballadák ismétléseit, amelyben ugyanúgy, mint pl. Anonymusnál a rutének és galíciaiak meghódolásában az egyes részek a legkisebb eltérés nélkül ismétlődnek. Utalt arra, hogy a költészet fejlődésének kezdeti fokán ez az ismétlés adta meg az elbeszélés ritmusát, a sorok újra és újra való ismétlése domborította ki az elbeszélés lényeges pontjait. Ez adott mágikus erőt a szövegnek, ami pedig kötelezte a recitálót a formula pontos betartására. Anonymus is mintegy magasabb kényszer hatása alatt veszi át forrásának eredeti jellegét, nem azért, mert ez a forma őt különösképpen leköti, de mert a forrásában talált formulázás szövegének hitelét is alátámasztja.

A legendákról szólva rámutatott arra, hogy mivel a ritmikus retorikai képzettség XI. századi legendáinkban úgyszólván mindenütt nyomot hagyott, az irodalmi munkák megkoncipiálásában nemcsak a kancelláriai fejlődés divatja volt az egyedüli iránymutató, hanem a retorikai forma gyökereit az egyházi gyakorlatban, közelebbről a bencés iskolázásban kell keresnünk. Ez a körülmény a stílussajátosságokat egy szűkebb irodalmi körre utalja és szükségessé teszi, hogy a stílusdivat mellett más tényezőket is súlyukhoz mértén vegyünk figyelembe.

E megjegyzéseken túlmenően opponens nem értett azonban egyet Horváthtal abban, hogy a stílussajátosságok korhatározó értékét minden körülmények között, vagyis az Árpád-kor egész idején döntő meghatározóként lehetne tekinteni. Véleménye szerint kétségtelenül pompás eszköz ez a XIII. század második fele után íródott krónika-szövegváltozatok elemeinek szétválasztásában, — amiben Horváth kitűnő érveket sorakoztat fel — de a Kálmán előtti korra vonatkozó krónika-részek stílus szempontjából nem nyújtanak a kutatónak alapot döntő jelentőségű feltevésekre. Horváth nem kellő súlya szerint értékelte azt aényt, hogy a szöveg tovább közvetítése, mentől későbbi megfogalmazásról van szó, nemcsak stílussajátosságokat állít egymással szembe, hanem a szöveg alakulásába mindenféle más régi és új tényező, szemlélet és érdeke is beleszól a fejlődésbe. Ilyen körülmények között túlzásnak tartja szerzőnek azt a feltevést, hogy a krónika XIV. századi szerkezetének a 141. fejezettől a 167-ig, vagyis Kálmántól III. Istvánig terjedő része ugyanazon írótól származnék. Ebből a részből u. i. csak úgy sugárzik a legellentétebb szemléletek küzdelme, míg ugyanez Ákos mesternek saját kora szemléletét nagyon is magánviselő koncepciójáról nem mondható el. Horváthtal szemben, ki az ellentmondásos részekben (Kálmán, Álmos-ág uralkodóinak rajza) mindössze szerzői szarkazmust, csipkelődő hangot lát, opponens durván előtörő politikai ellentéteket vél felismerni, mely ellentétek szerinte sokkal erősebbek voltak, semhogy az író, — aki e részeknél kapcsolatai

révén kevéssé volt érdekelve — rájuk diadalmaskodni tudott volna. Ugyanez a helyzet szerinte az Endre- és a Szt. László-kori részeknél is: egymásra következő változott szemléletek összeütközése. Ezekben a sokszor átírt s tudákos javítók által utóbbi szemléletek színeiben átfestett szövegekből írói egyéniséget alig lehet kiolvasni. E részeknek szerkezete is olyan, hogy világosan nem határolhatók körül, kettéválasztásuk legfeljebb csak cezúrában nyilvánul meg, vagy a tárgy előadásának bizonyos jellegére vonatkoztatható, de sem a stílus, sem a belső tárgyi és szemléleti összehangoltság nem adnak e részeknek egységes képet.

A hún történet és Ákos mester viszonyát illetően Horváthtal szemben tetszetősebbnek találja GyÖRFFY György bizonyításait, mindössze csak a Detre mondára vonatkozó feltevések teszik rá a túlkombináltság benyomását.

KNIEZSA ISTVÁN

Mindenekelőtt hiányolta, hogy a bakonybéli apátságban 1086-ra datált bár nem hiteles birtokösszeíró oklevele érdekében, — amelyben ui. nehéz a rímes próza nyomait kimutatni — szerző nem hoz fel érveket magyarázatul. Szerinte e kivételes esetet talán azzal lehetne magyarázni, hogy úgyszólván az egész oklevél birtokfelsorolásból áll, ahol vajmi nehéz a kolonnok végén megfelelő rímeket elhelyezni. A tihanyi apátság 1211. évi birtokösszeíró leveléről pedig —, amely Horváth szerint is feltűnő módon a rímes próza nyomait őrzi — megállapítja, hogy ez csak látszólagos kivétel. Az a tény ui. hogy az oklevél fogalmazványa és eredetije is ránkmaradt a pannonhalmi levéltárban, arra mutat, hogy az oklevelet a tihanyi apátságban szerkesztették és írták meg, a király elé pedig csak megpecsételésre vitték fel. Ebből opponens arra következtet, hogy a rímes prózát nem a királyi kancelláriában, hanem az ilyen tekintetben kissé mindig elmaradt vidéki apátságokban alkalmazták. Az 1055. évi tihanyi alapítólevél és a legrégibb gesta szerzőjét Horváth után ő is Miklós püspökben látja, a probléma szerinte csak ott van, hogy az oklevél, íróját „beatissimus”-nak nevezi, ami annyit tesz, hogy az oklevél kiállítása idején már nem volt az élők sorában. Ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy feltétlenül illetet volna PAIS DEZSŐNEK és BÁRCZI GÉZÁNAK ellenkező véleményével kapcsolatban e kérdésben akár pro akár contra nyilatkozni. A könyvnek Anonymust tárgyaló fejezetében is bizonyos ellentmondást vél felfedezni. Véleménye szerint szerzőnek nem sikerült SZILÁGYI LÓRÁNT véleményét, hogy t. i. Anonymus III. Béla jegyzője volt, alátámasztani, ill. tovább bizonyítani. Az a tény ui., hogy a rímes prózának III. Béla okleveleiben már úgyszólván nyoma sincs, ezzel szemben Anonymus Gestája a rímes prózának egy speciális fajtáját pedig szinte túlhajtja, bizonyos mértékben vitássá teszi a gesta III. Béla korabeli szerzőségét. Nézete szerint ez ellentmondást szerző azzal sem tudja áthidalni, hogy állítása igazolására idéz két-három az esztergomi káptalantól származó s a rímes próza nyomait sejtető oklevelet, mert e néhány oklevélben van ugyan némi nyoma a rímes prózának, ezek helyesírása azonban Anonymuséhoz még csak nem is hasonlít. Ellenkezőleg, úgy látja, hogy a stíluskritikai vizsgálódás csak alátámasztja a nyelvtudomány művelőinek azt a korábbi vélekedését, hogy Anonymus nem élhetett a XII. sz. végén s így nem lehetett III. Béla jegyzője. Miután vázolta a könyvnek Anonymus és a középkori történeti énekmondás kapcsolatát tár-

gyaló helyeit, megjegyzi, hogy a Szabács viadaláról való ének eredetiségét illetően nem ártott volna az irodalomtörténész HORVÁTH JÁNOS hamisítványt sejtő gyanakvásával szemben határozottabban állást foglalni. Az ősi epikus stílus maradványaiul felhozott Pannónia megvételeéről írt énekre vonatkozóan megjegyzi, hogy e versben a németek szerepeltetése nem kései átcsérelés, mert hiszen adatok szerint is a magyarság nagy csatája Pannóniáért 907-ben Pozsonynál a magyarok és a bajorok között folyt le. Továbbá az, hogy Csáti Demeter Veszprémet lengyelnek mondja, — amely nevét valóban Szent István leányának Boleszló lengyel fejedelemtől származó Beszprem nevű fia után kapta — szintén arra mutat, hogy az énekek még ezek a látszólag átköltött részei is ősi, történeti reminiszcenciákat tartalmaznak.

KLANICZAY TIBOR

Kifogásolta szerzőnek a stílusra vonatkozó azon általános jellegű elvi megállapítását, hogy „az irodalmi stílus és általában a stílus minden körülmények között felépítmény, tehát teljes egészében függvénye az egyes korok társadalmának: a társadalom változó izlésének, művészi törekvéseinek megnyilatkozása nyelvi téren”. Opponens szerint általában a stílus nem tekintendő felépítménynek, noha igaz, hogy függvénye az egyes korok társadalmának. Bármely írásnak, sőt az élőbeszédnek is megvan a maga stílusa, s eszerint beszélhetünk hivatali, zsurnaliszta, tudományos, magán-levél stb. stílusról. Horváth talán nem is gondolt ezekre a stílusnemekre, hanem csak ezek egyike-re, a művészi irodalmi stílusra. Ez esetben, csak a fogalmazás nem volt pontos. Opponens javasolja, hogy az „irodalmi stílus” meghatározás helyett, — megkülönböztetésül az olyan stílus kategóriáktól, mint a klasszicizmus, romantika, realizmus stb. — helyesebb volna az „irodalmi alkotások nyelvi stílusa” kifejezést használni. De még ebben az értelemben is csak erős megszorításokkal érvényes Horváthnak a stílus felépítmény jellegére tett megállapítása. A nyelvi stílus egyes elemei — opponens szerint — csak akkor és olyan mértékben válnak a művészi felépítmény részévé, amikor és amilyen módon részt vesznek a művészi ábrázolásban, a mondánivaló művészi kifejezésében, a valóság művészi tükrözésének megvalósításában. A prózaritmus és a prózarím bizonyos esetekben, más tartalmi tényezőkkel együtt tölthet be ilyen funkciókat, (pl. a prózarím a Zoerard legendában) pusztán jelentkezésük általában a szövegben azonban még nem utalja e stílusnemeket a felépítményszerű jelenségek körébe, minthogy önmagában a versritmus és rím sem merítheti ki a művészi felépítmény fogalmát. Mindez azonban még így is csak a szépirodalmi jellegű művekre vonatkozik s egyáltalán nem áll a tudományos jellegű theologiai és jogi szövegekre. Horváth e műveket jogosan vonja be ugyan vizsgálatának körébe, az azonban már opponens véleménye szerint nem jogosult, hogy szerző ezek stílusát a művészi felépítmény részeként tekintse. E művek stílusa alapján ugyanis legfeljebb Árpád-kori írástudóink kulturális színvonalára, de semmi esetre sem Árpád-kori irodalmunk művészi színvonalára következtethetünk. Horváthnak Árpád-kori íróink ideológiai tudatosságát bizonyítgató érveléseit kissé erőltetettnek érzi. Nem tartja hihetőnek, hogy pl. első gestánk írója pusztán ideológiai óvatosságból kitért volna az eredet-monda és az Álmos-monda lejegyzése elől, hiszen e két mondában az ősi totemisztikus elemek ekkorra már elhalványultak, másrészt gestairóink

a magyarság eredetére vonatkozóan a néphagyományon kívül nem is található más forrást. Legfeljebb a nórablás mondája támaszthatott némi akadályokat a lejegyzés elé, de Horváth érvelésével itt sem látja megdöntöttnek Györffy Györgynek az eredetmonda XI. századi feljegyzését bizonyító állításait. Az ideológiai tudatosság elvének eltúlzását látja opponens továbbá abban is, hogy Anonymus a népi epikai formai elemek felhasználásával az általa képviselt új történeti, társadalmi felfogást akarta hitelesíteni. Úgy szintén nem érzi meggyőzőnek Horváthnak a kisebb és nagyobb István legenda ellentétes szemléletét magyarázó fejtegetéseit sem, azt t. i., hogy a kisebb legenda tudatosan polemizál a nagyobb legenda írójával, s hogy a „Pegazus forrásától megittasodva a Parnassuson álmodozott” kifejezés a nagyobb legenda írójára vonatkozik.

Opponens harmadik ellenvetése Horváthnak a Gesta Ladislai regis és a népköltészet viszonyáról tett megállapításaira vonatkozott. Túlzottnak tartja szerző krónikaírói tudatosságot feltételező következtetéseit olyan krónikarészekkel kapcsolatban, ahol ezek a feudáliskori hősi epika jellegzetességeiként is felfoghatók. (Pl. a krónikaíró magatartása a Salamon-pártiakkal szemben; a váci egyházalapítás mondája.) Bár opponens sem tartja mindenben bizonyítottnak NÉGYESSYNEK egy nagyobb Árpád-kori kompozícióról vallott felfogását, de éppen Horváth vizsgálódásai alapján úgy látja, hogy ez a kérdés nem tekinthető lezártnak. Bélának a pomerán herceggel vívott párbajáról megjegyzi, hogy ez a rész szerkezetileg nem illeszkedik szervesen Miklós püspök művébe, akinek mint Endre történetírójának nem lehetett célja egy a Béla életével kapcsolatos epizód hangsúlyozott megörökítése. Valószínűnek tartja, hogy ezt a fejezetet a Kálmán-kori szerző iktatta be elődje művébe.

A továbbiakban opponens az egyes krónikaszövegeknek Horváth vizsgálódásai következtében előállott új genealogikus összefüggéseivel foglalkozott. Rámutatott arra, hogy szerzőnek a stíluskritika módszerével elért kiváló eredményei megzavarták az egyes krónika-szerkesztések létrejöttére vonatkozó eddigi ismereteinket s ezáltal különösen a Budai és a Képes krónika családja közötti különbségből eredő tisztázatlan kérdések egész sora áll elő.

Nem tudja elfogadni Horváthnak azt az állítását sem, hogy Ákos mester hiányt pótol az I. Istvánra vonatkozó fennmaradt krónikarészek megírásával. Valószínűbbnek tartja VÁCZY PÉTER fejtegetését, aki szerint I. Istvánról eredetileg más állt a krónikában, mint amit ma ott találunk s hogy a XIII. században az Istvánra vonatkozó részt tendenciózusan átírták.

HORVÁTH JÁNOS

Az opponensi vélemények elhangzása után id. Horváth Jánosnak a könyvvel kapcsolatos írásban benyújtott megjegyzéseit Bóka László olvasta fel. E nagyon elismerő, meleghangú hozzászólást, amely egész tudományosságunk szempontjából úgyszólván fejezetről fejezetre méltatta a könyv jelentőségét és eredményeit, nem tartjuk szükségesnek itt részletesen ismertetni, mivel ez azóta a MNY. 1954. évfolyamában (3–4. sz. 234–242. l.) teljes szövegével megjelent s a tájékozódni kívánó olvasó részére könnyen hozzáférhető. Kritikai, ill. kiegészítő észrevételeit azonban a következőkben tudjuk röviden összefoglalni.

Első megjegyzése az 1037-i bakonybéli oklevél hamisításának, átírásának idejével kapcsolatos. Alaptalannak tartja szerzőnek az oklevél

hamisításának idejére vonatkozó megállapítását. Nézete szerint abból a tényből, hogy a szöveg egyes részei határozott rímelési szándékot mutatnak, még nem lehet arra következtetni, hogy a hamisítás csak a rímes próza korszakában, tehát a XIII. század közepe előtt történhetett. Koholhattak tudatosan rímes prózát a prózaritmus virágkorában is, annál is inkább, mivel a stílus vallomását már maguk az oklevélkiállító hatóságok is a hitelesség ellenőrzésére használták fel.

Anonymusnak a jocularior énekmondói hagyomány formai elemei felé való fordulását sem érzi olyan tudatosan szándékoltnak, mint ahogyan azt szerző feltűnteti. Ilyen tudatosság szerint Anonymusról még nem tehető fel, nem is szólva arról, hogy Anonymus a latin szövegben él e népi epikus formákkal, tehát olyan szövegben, amelyet a naiv előadáshoz szokott közönség megérteni sem tud. Ami a sztereotip formulákat illeti, nem tartja kizártnak, hogy Anonymus ezeket a Bibliából is meríthette, ahol, különösen a Genézisben igen gyakori az ilyen szakaszos ismételtetés.

A Kálmán-kori krónikaszöveg és az ebben fellelhető költői szépségű népi epikus részek viszonyát illetően megjegyzi, hogy szerzőnek, aki Négyessy Lászlóval szemben tagadja egy nagyobb egységű kompozíció meglétét, — nem értett volna a szöveget ilyen szempontból kissé közelebből meghányingyolni.

Végül óhaját fejezte ki aziránt, hogy jó lenne, ha ifj. Horváth János egyelőre csak latin nyelvű szövegeinkre alkalmazott stíluskritikai vizsgálódásait idővel legrégebb magyar nyelvű szövegeinkre is kiterjesztené. Nyelvelméleinkből és kódexeinkből több példát hozott arra, hogy a legrégebb magyar próza mennyire tele van rímelési, ritmizálási lehetőségekkel. Ezeknek a stíluskritika módszerével közelebből való megvizsgálása szerint felettébb érdekes és esetenként meglepő eredményeket hozhatna, ami aztán jelentékenyen hozzájárulna középkori névtelen íróink (fordítóink) helyesebb értékeléséhez is.

PAIS DEZSŐ

Megkérte Horváth Jánost, nyilatkozzék Miklós püspök és a tihanyi alapítólevél viszonyáról.

MARÓT KÁROLY

Felhívta a figyelmet arra, hogy a népköltészetben az olyan ismétlődő mágikus erővel ható formulák, mint amilyenekről Domanovszky Sándor is beszélt, továbbá az olyan tudatosan használt stílusfogás, mint amilyen Albericusnak Kálmán törvényei elé írt előszavában is megfigyelhető (ti. rímes prózában ad bevezetést a száraz tömény felsorolásokhoz) előfordul a régi görög irodalomban is. A homéroszi hajókatalógus hosszadalmas, monoton felsorolását ugyanilyen rímes és egyenesen varázslószerű hang igyekszik kiegyensúlyozni, élvezhetővé tenni. Hasonlóan a Pentateuchos — Numeri könyve — a végtelen nemzetség felsorolások száraz adatait tetszetős elbeszélés formában ellensúlyozza. Megtalálható ez a sajátosság az orosz és délszláv epikában, sőt a magyar folklórban is. A sarcok és adók hosszú le-

írásai a bylinákban, a délszláv ajándéklisták, a magyar lakodalmas köszöntőkben a hosszú étellisták hasonló technikával vannak elhelyezve. Ezt a jelenséget egy régebbi varázsos elemnek a maradványaként lehet felfogni. E kettős stílusformának a keveredése nem véletlen dolog, hanem szigorúan az adott korszak világnézetében gyökerezik és az embereknek a világnézetnek megfelelő diatézisében. Nem akárhol fordulhat elő, hanem csak ott, ahol a mágikus, samanisztikus kor ilyen maradványai pillanatnyilag, vagy díszként még elmehetnek, noha már nem ebbe a korba tartoznak. Példát hozott erre a görög költészetből és prózából, majd rámutatott arra, hogy más síkon és más alapon, de ugyanez figyelhető meg a keresztény középkorban is. Az utóbbinak vallásos-mágikus jellege, mely a rímtobzódásban nyilvánul meg és végsősoron az európai verselés rímes voltát eredményezi, kezdetben még nagymértékben hátráltatja a próza önálló kibontakozását. Folyik a harc a tiszta vers és a tiszta próza megszületéséért. Horváth könyve magyar vonatkozásban jól érzékelteti ezt a folyamatot a rímes és ritmikus próza kialakulásának megrajzolásával. Horváth érdemét látja abban is, hogy észrevette a magyar ritmikus próza nem mechanikus átvitelét a latin prózába.

BÓKA LÁSZLÓ

Megjegyezte, hogy Horváthnak a népi epika és a középkori történeti próza kapcsolatát vizsgáló kutatásai csak megerősítették benne azokat a korábbi sejtéseit, miszerint a mi régi történeti irodalmunk generálisan különbözik mind a nyugati történeti irodalomtól, mind pedig a nyugati hősi epika kompozíciós formáitól és sokkal inkább rokonítható azokkal a keleti epikai, elbeszélő típusú művekkel, amelyekben ugyanez a sajátos laza prózában írt szerkezeti forma mutatkozik meg. A mi gestáink, krónikáink tökéletesen ilyen jellegűek s véleménye szerint a magyar naiv eposz anyaga nem valahol másutt, hanem lényegében ezekben a korai történeti szövegeinkben keresendő. Klaniczay Tibor Janus Pannonius elemzésére hivatkozva felhívta a figyelmet arra, hogy e naiv népi epikai anyagnak a latin nyelvű irodalomba való beszüremlését érdemes és eredményes volna a magyar humanizmus irodalmának kutatásával párhuzamosan megvizsgálni. Méltatta a könyv alapos tárgyi ismereteken nyugvó szövegelemző módszerét és szép, finom árnyalatokban fogalmazó olvasmányos stílusát.

I. TÓTH ZOLTÁN

Jelentős tudományos felfedezésnek tartja szerzőnek Anonymus és a korabeli népköltészet kapcsolatát bizonyító megállapításait, különösen abban az összefüggésben, hogy ezt az előadásmódot Anonymustól a korszellelem a genius loci kívánta így meg. Túlzásnak találja azonban, hogy Horváth a vizsgált képeken és kifejezéseken túl Anonymus gestájának egészére átviszi ezt a gondolatot s ebből azt következteti, hogy a gesta elejétől végig egyöntetű mű, egy fogalmazás eredménye. Azt elismeri, hogy Anonymus előadásában népies előadásra emlékeztető bizonyos stereotíp elemek előfordulnak, de azt hihetetlennek tartja, hogy egész fejezetek ismétlődjenek meg, amelyek nemcsak

hogy tartalmilag kiegészítik egymást, hanem merőben új elemeket is hoznak. Továbbra is úgy véli, hogy Anonymus nem egy rendben, hanem két vagy több rendben írta meg gestáját. A gestában vannak olyan részek, amelyek ugyan nem idegen szerzők interpolációi, de anonymus maga változtatott rajtuk és itt a különbségeket tartalmilag is ki lehet mutatni. Ilyen esetekben a stíluskritikai vizsgálat egyedül nem lehet perdöntő, de mindenesetre nagy segítség lehet a történészek számára az ilyen kérdések megoldásában.

SZABOLCSI BENCE

A zenetörténet szempontjából foglalkozott Horváth könyvének eredményeivel s megjegyezte, hogy a rímes és ritmikus próza váltakozásának határideje (1200 k.) az egész európai zenetörténetben és ezen belül az énekszövegek történetében is fordulópontot jelent. A nyugati zenében ez idő tájt kezd kialakulni a művészi többszólamúság, amely maga után vonja az ilyen többszólamú kompozíciók szövegeiben a rím elhalványulását és a metrikus szerkezetek kiéleződését. Ezzel szemben az egyszólamú énekszövegek még inkább kifinomítják a rímelést s kialakul a szekvencia-irodalom másik nagy korszaka, amely örömet leli a virtuóz, a csengő-bongó rímelésben. A többszólamú, komplikáltabb tudós zene kezd eltávolodni ettől és egyre inkább a metrikus formákat követi, amelyek sok csábító lehetőséget adnak a többszólamú kompozíciókra. Ebben a korban, a XIII—XIV. században kezd kialakulni Nyugat-Európa ritmikus tánczenéje is. Ezeknek a bőséges ritmusoknak Magyarországon nincs zenei nyomuk, ellenben a régi magyar próza tele van rímelési ritmizálási lehetőségekkel. Id. Horváth János ilyen irányú megfigyeléseihez kapcsolódva úgy látja, hogy e jelenségeket csak a ritmus feltűnő fejlettségével lehet magyarázni.

KARÁCSONYI BÉLA

Nem ért egyet Klaniczay Tibor opponensnek azzal a kijelentésével, hogy a próza rímes vagy ritmikus kidolgozása inkább nyelvtechnikai jellegű eljárás. Véleménye szerint sem a rímös, sem a ritmikus prózának nincsenek saját nyelvi követelményei sem nyelvtani, sem nyelvtechnikai értelemben. Még a kolonok párhuzamos elhelyezése — pl. a rímes prózánál — sem nyelvtechnikai jelenség, hiszen akkor a verset is pusztán nyelvtechnikai jelenségnek könyvelhetnénk el. Itt elsősorban az esztétikai oldalt kell számításba venni, ami a stílus kérdésében sokkal fontosabb, mint a nyelvtechnikai elemek. Vitathatónak érzi Klaniczaynak azt a megállapítását is, miszerint tudományos, tehát történeti, jogi és teológiai szövegeink írói inkább csak a stilsztika művészei és nem stílus-művészek. Ez a meghatározás kizárja azt, hogy pl. a politikai irodalomnak is lehet művészi stílusa, ami szerinte nem fogadható el. Utalt arra, hogy Horváth megállapításai általában nem a tudományos jellegű szövegekre, hanem ezeknek elvi bevezető részeire vonatkoznak, amelyek igenis lehetnek irodalmi művészi alkotások, mivelhogy a kor is annak tekintette őket. Opponensnek szerzővel szembeni ellenvetésére, hogy a stílust nem lehet minden körülmények között felépítménynek tekinteni, s hogy ezen az alapon Kézai nyugatellenességét sem lehet speciális, a külföldön szokásos szabályok-

tól eltérő stílusával magyarázni — megjegyzi, hogy a Kézai szövegével egyidős okleveles források a legszigorúbb nyugati ritmikus formákat mutatják s ezekről azt is tudjuk, hogy a pápai kancelláriában, ill. a pápai legátus hivatalában készültek. Következésképpen Kézai eljárását szándékoltnak lehet tekinteni. Árpád-kori íróink tudatosságát illetően is Klaniczayval szemben Horváthnak ad igazat. A feudális hatalom kialakulásának idején a magyar uralkodóosztály óriási erőfeszítéseket tett a haladás érdekében, hogy a termelési viszonyokat összhangba hozza a termelőerők jellegével. Ez az összhangba hozatal az uralkodóosztály tudatos cselekvésének, harcának volt az eredménye, amivel természetesen együttjárt az ideológiai burok tudatos átvétele, kiépítése is.

HORVÁTH JÁNOS válasza

Megköszönte az opponenseknek és a felszólalóknak alapos és részletekbenmő bírálatát és előreboctatta, hogy az elhangzott kritikái megjegyzésekre téma és tárgykör szerinti csoportosításban fog válaszolni.

A *stílusra* vonatkozó ellenvetésekre, elsősorban Klaniczay Tibor bírálatára megjegyezte, hogy könyve, mivel konkrét szövegek stílusvizsgálatát tűzte ki célul, nem tudott ezzel az elméleti, elvi jelentőségű kérdéssel a probléma nagyságának és jelentőségének megfelelően foglalkozni. Sztálin nyelvtudományi munkái alapján azonban feljogosítva érezte magát, hogy a nyelv és stílus között határozott választóvonalat vonjon, mivel a nyelv viszonylag állandó, a stílus viszont korról korra változó jelenség. Egy változó valami nem lehet a változatlan függvénye s ebből a szempontból a nyelvnek és stílusnak szétválasztása okvetlenül jogosult. Más kérdés az, hogy a stílus minden körülmények között felépítmény jellegű-e vagy sem. Az a körülmény, hogy a stílus, az ízlés a társadalmi alappal és az ezáltal létrehozott társadalmi és politikai eszmékkel és intézményekkel korról-korra változik, a stílust mindenestre a felépítmény körébe utalja, még akkor is, ha jelenleg a társadalom változása és a nyelvi stílus változása között nem is tudjuk mindig felfedni a törvényszerű összefüggéseket. Klaniczay Tibornak az a megállapítása, hogy egy koron, vagy társadalmon belül több stílus is fennáll synkronikusan, pl. hivatali, társalgási stb. stílusok, — szerinte még nem változtatja meg a stílus felépítmény jellegét, csupán arra kötelez, hogy amikor a stílus fogalmára valamilyen elfogadható meghatározást akarnánk adni, akkor a synkronia mellett a diakroniát is figyelembe vegyük. E stílusfajták ugyanis egy bizonyos koron belül bármennyire is együtt élnek és hatnak, nem egyszerre, hanem a társadalmi fejlődés során időről-időre fejlődtek és alakultak ki. Elismeri, hogy e kérdéssel kapcsolatos álláspontját könyvében jobban ki kellett volna fejtenie, vagy pedig a megfogalmazásban a *felépítmény* helyett a *felépítmény-jelleg* kifejezést kellett volna használnia. Kapcsolódva Karácsonyi Béla hozzászólásához, elhamarkodottnak tartja Klaniczaynak azt a megjegyzését, amely szerint mind a ritmikus, mind a rímes próza pusztá technikai eljárás volna. Az írók ezekkel a stílusformákkal mindig valami lényegest, fontosnak tartott gondolatot akarnak kifejezni és éppen ezért nem is alkalmazzák mindenütt. Másrészt a prózarím és prózaritmus a mondat szerkezetét szórendi szempontból is és gyakran értelmileg is befolyásolja, s éppen ezért e jelenségek a középkori latin stílus legjellemzőbb vonásai.

A *módszert* illetően, Klaniczay Tibor opponensnek arra az ellenvetésére, miszerint szerző Árpád-kori íróink ideológiai tudatosságát túlbecsülve indokolatlanul vitatja el legrégebb gestánktól a szarvasünő-monda és az Álmos-monda lejegyzését — megállapítja, hogy az Álmos-mondáról éppen nem, csak a szarvasünő-mondáról állítja, hogy nem kerülhetett bele a legrégebb gestába. Az Álmos-mondáról a szövegkritika módszerével éppen azt bizonyítja, hogy ez a monda dinasztikus érdekeinél fogva, pogány, totemisztikus jellege ellenére helyet kaphatott legrégebb gestánkban, de pogány jellegéből teljesen kivetköztetve. A szarvasünő-mondánál ilyen dinasztikus érdekek nem forogtak fenn s éppen ezért ezt a mondát, — mivel szorosan kapcsolódik a nórablás szintén ősi mondájához, amely ellen pedig I. István, László és Kálmán törvényei egyaránt küzdenek — a legrégebb gesta szerzője nem vehette fel művébe. Elismeri, hogy ezen a téren csak analógiákkal tud bizonyítani, de ugyanakkor kijelenti, hogy Árpád-kori íróink ideológiai érzékenységét lehet más, kézzelfoghatóbb bizonyítékokkal is támogatni. Például hozza fel, hogy a krónikában László király a leányrabló kunt a leány kérése ellenére is megöli, hogy így juttassa érvényre a leányrablást tiltó törvényét, amely szerint a nórablóval szemben úgy kell eljárni, mint a gyilkossal. Ugyanígy említi az Imre legendának a pannonhalmi királylátogatást elbeszélő jelenetét, ahol Maurus fráter aszkétikus magatartásában (nem hagyja magát zavartatni ájtatosságában még a királytól sem) félreismerhetetlenül tükröződik László I. törvénykönyvének a szerzetesi életformát szabályozó azon intézkedése (XXXV. fej.), amely kimondja, hogy ha történetesen a király vagy a püspök meglátogat egy apátságot, az apát úr és a szerzetesek ne a *templomban* üdvözöljék csókkal a királyt, vagy püspököt, hanem a templomon kívül sorjában. A legendaíró tehát, aki a kor felfogása szerint történetíró, itt a törvényes rendelkezést pozitív irányban ilyen szembeűnően értékesíti epikus formában. Alig hihető, hogy a történetíró a törvények tiltó rendelkezéseit — persze negatív irányban, úgy hogy a tiltott dolgot nem jegyezte fel — kevésbé vette volna tekintetbe. A politikai tendencia pozitív epikus ábrázolására például említi István kisebb legendáját, melynek írója a „szent” király jellemét a nagyobb legendával szemben azért rajzolja kegyetlenebbnek, szigorúbbnak, hogy ezzel igazolja Kálmán király kegyetlen tettét Álmos herceggel szemben, akit ez ugyanúgy megvakított, mint I. István a vérrokon, lázadó Vazult. De a politikai és társadalmi tendenciák érvényesülése megfigyelhető Anonymusnál, Ákos mesternél és Kézainál is. Az utóbbinak pl. a szolgarend felszámolását illető tetszetős elképzelései tökéletesen megfelelnek az oligarchákkal küzdő Kun László intencióinak. Mindezek alapján számára bizonyosnak látszik, hogy befolyásos, a politikai életben fontos szerepet játszó gestaíróink ideológiai tudatossága és érzékenysége igen magas fokú volt. Ezek a férfiak százszor is megrágták mit írjanak, ill. írhattak le, s hogy amit leírnak, azt hogyan írják le. Szerző úgy véli, hogy ezekkel a kiragadott példákkal megfelelt az opponnenseknek középkori íróink ideológiai öntudatát illető aggályaira.

Klaniczay Tibor számonkérésére, hogy ti. szerző miért nem cáfolta sorról-sorra mindazokat az érveket, amelyekkel Gyórfy György az eredetmonda XI. századi feljegyzését bizonyította —, kijelenti, hogy Gyórfy az Anonymusi Eunedubelianus névkombináció megfejtésével csak azt bizonyította, hogy ennek Eneh, Dula és Belár nevei szerepeltek az eredetmondában. Arra azonban, hogy e nevek a XI. századi krónikában is benne lettek volna, egyetlen bizonyítékot sem hoz fel s így ezzel kapcsolatban nincs mit cáfolnia.

Horváth professzornak arra a megjegyzésére, hogy Anonymusnál a szakaszos ismételtetés talán inkább a Biblia hatásával magyarázható, semmint az élszóban terjedő történeti énekek stílusával. azzal válaszol a szerző, hogy Anonymusnál éppen a szakaszosan ismétlődő részekben a legtávolabbi utalás vagy érintkezés sem fedezhető fel a Bibliával. míg határozott érintkezés, sőt szövegszerű egyezés is található e részekben a későbbi históriás énekekkel. Egyébként valóban a Bibliában is megfigyelhető ez a sajátos jelenség, talán a legszembetűnőbb módon az Eszter könyvében és az Énekek-énekében. E jelenség magyarázata mindkét esetben — egymástól függetlenül — az élszóban terjedő népi irodalom tipikus előadási formájában keresendő.

Ami viszont azt az ellenvetést illeti, vajon tudatosan fordul-e Anonymus e „primitív” előadási formához. hogy ezzel mintegy hitelesítse a tartalmilag új mondanivalóját, szerző úgy véli, hogy eme feltevés elől alig zárkozhatunk el. Anonymus ugyanis mélyen lenézi a jokulátorok *tartalmilag* „hamis” énekeit és a parasztok csacska meséit. ezek *formai* elemeit azonban szinte fitogtatva felhasználja, annak ellenére, hogy a korszerű. Nyugaton tanult. pallérozott latin stílusnak is mestere. E szembetűnő ellentétek láttán a tudatosság feltevése elől alig térhet ki az ember.

Anonymus kapcsán azután I. Tóth Zoltán ellenvetéseire válaszolt a szerző. Újból hangsúlyozta. hogy az ismételtetés előadási forma a szóbeli élőköltészetből átvett stílusajátosság Anonymusnál. Ezekből az ismétlődő részekből tehát helytelen volna Anonymus gestájának kettős szerkesztésére következtetni. Másrészt kijelenti, hogy a mű kettős szerkesztésének kérdésével külön nem óhajtott foglalkozni könyvében. mert ez túl messze vezetett volna, de *stílus* szempontjából ezzel a kérdéssel kapcsolatban is állást kellett foglalnia Gyóry János ilyen irányú fejtegetéseivel szemben. Anonymus gestájának kettős szerkesztését a *stílus alapján* bizonyítani nem lehet.

Klaniczay opponens kifogásolta szerzőnek azt az állítását, hogy István király kisebbik legendájának írója mintegy polemizál a nagyobb legendával és azt a mesék világába utalja. Ezzel kapcsolatban Horváth rámutatott arra, hogy a nagyobb legenda István király ábrázolása már egyáltalán nem felelt meg a Kálmán-kori követelményeknek. Ez abból is látható, hogy Kálmán király uralkodása alatt szinte közvetlenül egymás után írták a kisebb legendát és a Hartvik-féle legendát. A kis-legendá népi hagyományokon nyugvó realizmusa mindenképpen a nagyobb legenda askétikus István király-ábrázolása *ellen* irányul. A kisebb legendában megrajzolt ellenkép túlságosan realiztikusra sikerült. s így a legenda írójának elítélő nyilatkozatát — a Pegasus forrásától megittasodott írók álmodozásáról — joggal vonatkoztatjuk a nagyobbik legenda írója ellen. kritikaként. A nagyobb és kisebb legenda nyilvánvaló ellentétét a Hartvik-féle legenda oldja fel — Kálmán király parancsára. Hogy ez a kritikai szemlélet éppen István király személyét illetően mennyire időszerűvé vált Kálmán idejében, azt Kálmán király törvénykönyvének bevezetése is igazolja. Ebben a bevezetésben a két kor és a két uralkodó között megvont mesteri párhuzamok és ellentétek feltüntetése mellett nyíltan kifejezésre jut, hogy István király törvényei és intézkedései túlságosan *szigorúak* voltak bizonyos vonatkozásban. Ugyanezt a konklúziót vonja le a kisebbik legenda írója is: *István király nem az a szelíd, imádkozó, magatehetetlen aggyastyán volt, akinek a nagyobb legenda ábrázolja.* Hiszen a Koppány-féle lázadókat és ezek utódait is Szt. Márton egyházának szolgálivá tette mind a mai napig. A nagyobb legenda itt is éppen a lényegtet

hallgatja el: elmossa, elhomályosítja az intézkedés keménységét. Mindez kritika és polémia a nagyobb legendával szemben a sorok között.

Horváth professzor és Klaniczay opponens kívánatosnak tartották volna, hogy a szerző tüzetesebb vizsgálatnak vetette volna alá a Kálmán-kori gestában a Négycsés által kikövetkeztetett nagyobb költői kompozíció kérdését. Szerző ezzel kapcsolatban rámutatott arra, hogy a ránkmaradt krónikaszövegek alapján egy nagyobb eposzi kompozíció megléte nem bizonyítható. De ugyanakkor megjegyezte azt is, hogy éppen az ő vizsgálatai mutattak rá ennek a krónikarésznek olyan vonásaira, amelyek a költészet kétségbevonhatatlan jelei. Bizonyos lekerékített és költőien ható egységek, költői részletek, epikus tárgyilagosság még nem jogosítanak fel bennünket egy nagy epikus kompozíció feltételezésére. Szerző szerint sokkal inkább apróbb hősi énekek fűzéséről lehet itt szó. Ez bizonyítható — a többi egyelőre csak sejtelem marad számunkra.

Horváth professzor az I. András-kori gesta szerzőjének kérdését veti fel. Minthogy szerző szerint e legrégebbi gestáknak az írója Miklós püspök, ennek a kérdésnek vizsgálata szorosan összefügg a Pais Dezső akadémikus által feltett kérdéssel: Miklós püspök és a tihanyi alapító levél viszonyát illetően. (Ennek a vitapontnak részletesebb ismertetésétől itt eltekintünk, mivel — néhány adattal kiegészítve — a vitának ez a része már nyomtatásban megjelent. MNy. LI. 1955. 146–156.) Szerző bizonyításának lényege a következő: 1. A krónika 90. fejezetében, ahol I. András király és a német császár közötti békekötésről van szó, egy szabályos, de ebben a korban csak a császári kancelláriában szokásos oklevélzáradék található. A békeokmányt tehát a császári kancelláriában fogalmazták. 2. A krónikában sehol másutt nem találkozunk azzal a jelenséggel, hogy a krónikairó oklevélrészeket szőtt volna bele történeti előadásába. A krónikának ez a része tehát csak az eseményekkel egykorú írótól származhatik, annál is inkább, mivel a békeokmánynak később nyoma veszett. 3. Ez az egykorú krónikás csak Miklós püspök lehet, aki a krónika szövege szerint is a notarius regis szerepét töltötte be I. András király mellett. 4. Az 1055-i tihanyi alapítólevél Miklós püspököt a tanúk névsorában utolsó helyen — tehát ott, ahol a notarius neve szokott szerepelni — említi, az oklevél záradéka pedig kifejezetten megmondja, hogy abban az időben Miklós püspök volt a notarius. 5. Az ugyan Pais Dezső megállapításai óta (Száz. 1944. 232–40.) nem tartható fenn, hogy az oklevél Miklós püspök kezeírásában maradt volna ránk, de az oklevél fogalmazója Miklós püspök volt. Az oklevél arengája ugyanis nemcsak kitűnő stilsztára, hanem egyúttal olyan íróra mutat, aki történetírással foglalkozik. A tihanyi alapítólevél arengája arról elmélkedik, hogy „a legtöbb halandó, lélekben eltompulva, vagy lustaságból, vagy hanyagságból, leggyakrabban azonban a világi mulandó dolgokkal való törődése következtében *mindazt, amit látott és hallott, a könnyelmű feledékenységre bízva tudatlanságában és nemtörődömségében.*” Ez a gondolat egyedülálló a középkori oklevél-arengák között s nem is egészen oda való: ez történetírással foglalkozó író árul el. A tihanyi alapítólevél fogalmazója tehát ugyanaz lehetett, aki a krónikának ezt a hiteles és egykorúságra valló részét írta.

Az I. András-kori krónika terjedelmét illetőleg szerző nem fogadhatja el Klaniczay Tibornak azt a véleményét, amely szerint a krónika 79. fejezete nem származhatik az I. András-kori krónikástól. Ezzel kapcsolatban utal a hercegek bujdosását elbeszélő fejezetre, továbbá a 88. fejezetben közölt levélre,

amelyekből a krónikásnak Béla herceghez való ugyanolyan viszonyára lehet következtetni, mint ami az opponens által kifogásolt 79. fejezetből elének tárul.

Kniezsa akadémikus azon ellenvetésére, hogy a III. Béla kancelláriájából kikerült oklevelek nem alkalmazzák a rímes prózát, míg Anonymusnál a rímes próza kiterjedt használatával találkozunk s így Anonymus nem lehet III. Béla jegyzője, hanem sokkal inkább II. Béláé — szerző megjegyzi, hogy stílustörténeti szempontból minden nehézség ellenére mégis III. Béla kora mellett kell állást foglalnia. III. Béla kancelláriájában ugyan nem divatos a rímes próza, de mégis legalább előfordul, míg II. Béla kancelláriájából *egyetlen rímes fogalmazású oklevél sem maradt ránk*. Ezzel szemben az esztergomi káptalanból Péter préposttól kikerült oklevelek legalább az arengában és a corroboratióban rímes fogalmazást mutatnak III. Béla idejéből. Továbbá az 1204 körül írt László legenda a rímeknek ugyanolyan gazdagságát mutatja, sőt a prosimetrumot is ugyanúgy alkalmazza, mint Anonymus. Mindezeknél fontosabb azonban stílustörténeti szempontból az a megfigyelés, hogy bár Anonymus nem ír ritmikus prózát, mégis gestájának azokban a részeiben, ahol az oklevelek stílusát elsősorban utánozza (mint pl. a vérszerződés), ott a ritmikus próza megvalósítására való *törekvés* figyelhető meg nála, s így a ritmikus próza történetében az *átmeneti* korszakot képviseli. Ez az átmeneti korszak Rácz Elemér és szerző vizsgálatai szerint magyar viszonylatban csak a XII. század végére helyezhető. A XII. század közepén, II. Béla korában ilyenféle stílustörekvések nálunk nem fedezhetők fel. A társadalomtörténeti vizsgálatok is a XII. század végére lokalizálják Anonymus gestáját. Így a stílustörténeti és társadalomtörténeti vizsgálatok meg a nyelv- és helyesírás-történeti vizsgálatok eredményei között az ellentmondás még csak élesebbé válik s éppen ezért szerző felveti azt a kérdést, vajon nem lehet-e Anonymusnál nyelv- és helyesírás-történeti szempontból is bizonyos archaizáló törekvéseket feltételezni. Anonymus ugyanis új történeti-társadalmi felfogásának igazolására, „hitelesítésére” kétségtelenül felhasználta a réginek vagy népi- nek feltűnő formai fogásokat, tehát ilyen értelemben szintén archaizál. Természetesen csak a nyelvészeti vizsgálatok lehetnek hivatottak eldönteni e feltevés helyességét. A próbakő éppen az lehet a vizsgálatokban, hogy Anonymus műve a benne előforduló magyar szavak nyelvéllapotát és helyesírását illetően következetes, zárt, ellentmondás nélküli rendszert alkot-e, vagy pedig a zárt rendszer helyett ellentmondásos jelenségeket mutat.

Kniezsa akadémikusnak a Pannóniai Énekre vonatkozó megjegyzéseit szerző köszönettel fogadja, mivel az még inkább megerősíti a könyvében kifejtett ama nézetét, hogy a Pannóniai Ének nem írott forrás után készült verselmény, hanem tartalmilag ősi, történeti reminiszcenciákat őrzött meg.

Domanovszky professzor általánosságokban nagyon is elismerő, egyes pontokon azonban szerző eredményeit vitathatóknak minősítő bírálatára szerző megjegyzi, hogy könyvében maga is több helyen hangsúlyozza, hogy a stíluskritikának is mint minden módszernek megvannak a maga korlátai és ahhoz, hogy biztos eredményekhez jussunk, gyakran még más módszerek, más irányú vizsgálatok segítségét is igénybe kell vennünk. Ennek az elvnek szerző igyekezett könyvében eleget tenni. Erre több példát is felhoz, de hangsúlyozza, hogy vannak esetek, amikor a stíluskritika egymagában is végleges és megtámadhatatlan eredményekhez vezet. Utal arra, hogy a stíluskritikai módszeren kívül könyvének szinte minden fejezetében más módszereket és szem-

pontokat is alkalmazott. A krónika szövegének vizsgálatában és az egyes krónika-egységek megállapításában tekintetbe vette a krónika szövegében az egyes részek között jelentkező cezúrákat, zökkenőket, amelyekből következtetni lehet önálló szövegegységek egybeforrasztására, — továbbá az egyes korok társadalmi és politikai tendenciáit, a forráskritika eredményeit, szöveg-történeti kérdéseket (pl. a különböző kódexek egymáshoz való viszonyát), továbbá a szövegkritika vallomásait, a valószínű szerző személyének megállapítását stb. Éppen ezeknek alapján úgy véli, nem lehet kétségbevonni az I. András-kori krónika létére, kereteire és szerzőjére Miklós püspökre, vonatkozó megállapításait, sem az ezt folytató, de tőle lényegesen elűtő Kálmán-kori mű jellemzésére felhozott érveit. A III. István-kori krónikásnak — szerző felfogása szerint — *egységes* művével kapcsolatban igaza van Domanovszky professzornak akkor, amikor hangsúlyozza, hogy ebből a krónikarészből „csak úgy sugárzik a legellentétebb szemléletek küzdelme”, de ugyanakkor az is tagadhatatlan, hogy ez ellentétek szoros egységben fonódnak össze. Nem lehet ugyanis ebben a részben egyszerűen Kálmán-ellenes és Álmos-párti beállítottságról, sem István és II. Béla kontra Borics-pártiságról — és az ellentétézést még folytathatnánk — beszélni, mert a szóban forgó kor minden uralkodójának az alakján a fény és árnyék tónusai *egyforma* erősséggel ütköznek ki a krónikás előadásában. Álmos és Kálmán egyébként erősen aláhúzott ellenségeskedését pl. azzal a megjegyzéssel intézi el végül is az író a Várkonyi jelenet leírása alkalmával, hogy: *ambo iuvenes et lascivi erant*: mindketten ifjak és bohók voltak, nem kell őket nagyon komolyan venni. Ugyanez mutatható ki II. Béla és Borics ábrázolásában és a többi ellentétpárok elbeszélésében is. Ha tehát ez az ábrázolásmód csaknem egy század történetének ábrázolásán keresztül *következetesen* folyik, akkor is, ha az objektíve fennforgó ellentétek ezt nem indokolják, — másrészt viszont az objektív ellentétek még *erősebben* indokolnák, mint ahogy ennek a krónikában tanúi vagyunk, akkor ezt a fényt és árnyat szabályszerűen változtató írásmódot jogosan csak egy író személyéhez köthetjük, — egy *nem egykorú* íróhoz, aki ezekben az eseményekben már nem volt érdekelve. Ennek az írónak *ilyen* szellemű működését pedig csak III. István korában tették lehetővé a társadalmi és politikai viszonyok. Szerző e megállapításait az az alapvető forráskritikai megállapítás támasztja alá, hogy e krónikarészben a történeti adatok gyakran pontatlanok, sőt hibásak, tehát mindenképpen későbbi, nem egykorú szerzőre utalnak.

Domanovszky professzornak a hun történettel, ill. Ákos mesterrel kapcsolatos észrevételeire vonatkozólag szerző kifejti, hogy míg ő Györffy Györgynek a hun történetet illetően Ákos mester szerzősége mellett felsorakoztatott érveit nyelvi, történeti, társadalmi és szövegkritikai módszerekkel pontról-pontra megcáfolta, ill. oly mértékben meggyöngítette, hogy így állítása tartahatatlanná vált, addig — véleménye szerint — Kézai szerzősége *mellett* könyvében egy sereg új adalékot sorakoztatott fel. Éppen ezért, amíg érvei elfogadható megokolással el nem háríthatnak, a hun történet szerzősége kérdésében a könyvében kifejtett eredményeit fenn kell tartania.

Szerző ezután még külön is megköszönte Marót Károly, Szabolcsi Bence és Bóka László távlatokat nyitogató értékes hozzászólásait és köszönetet mondott a bírálatokért, amelyek alkalmat adtak számára ahhoz, hogy egyes pontokon nézeteit határozottabban körvonalazhatta.

A vita végén a bírálóbizottság az alábbi határozatot hozta: Az opponensek és a hozzászólók egyhangúan elismerték a mű tudományos értékeit, kritikai észrevételeik a mű lényeges tételeit nem vonták kétségbe, módszereinek termékeny voltát elismeréssel illették, s a jelölt a bíráló észrevételekre kielégítő választ adott. Mindezek alapján a bírálóbizottság összefoglalóan megállapítja, hogy Horváth János disszertációja a tudományt lényeges, új eredményekkel gazdagította, s ezért a jelöltet érdemeinek teljes elismerésével illeti és azt javasolja a Tudományos Minősítő Bizottságnak, hogy Horváth Jánosnak az irodalomtudományok doktora fokozatot megadja.

A vitát összefoglalta:

Bóta László

